

**CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN ÜÇCİLDLİK
«ƏSƏRLƏRİ»NİN NƏŞRİ HAQQINDA**

A.M.ƏLİYEVƏ
Əlyazmalar İnstitutu
E-mail:miff-96@mail.ru

İctimai fikir tariximizdə müstəsna xidməti olan Cəlil Məmməd-quluzadənin zəngin irsi bir əsrdən artıqdır ki, elmi və ədəbi ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Ədibin sağlığında yaradıcılığının çox cüzi bir hissəsi («Poçt qutusu», «Ölülər», «Bəlkə də qayıtdılar» hekayələr toplusunun hər birinin təkrar nəşr olunduğunu nəzərə almaqla) – cəmi 15 kitabı nəşr olunmuşdur. Ölümündən sonra isə ilk dəfə olaraq H.Səmədzadə yazıçının irsini toplamaq və tərtib etmək məsuliyyətini öz üzərinə götürmüş, əsərlərinin küll halında (1936: I, II c., 1947: III c. I hissə) nəşri ənənəsinin əsasını qoymuşdur. Sonralar yazıçının əsərləri müxtəlif səpkidə, müxtəlif seriyalarla nəşr olunmuş, nəhayət, iki cildde «Seçilmiş əsərləri» (1951, 1954), «Dram və nəsr əsərləri» (1958), «Felyetonlar, məqalələr, xatirələr, məktublar» (1961) və s. şəkildə təkmilləşdirilmişdir.

C.Məmmədquluzadənin anadan olmasının 100 illik yubileyinə qədər həyata keçirilən bütün bu nəşrlər və müxtəlif aspektlərdən aparılan araşdırmaların nəticələri yazıçının əsərlərinin mükəmməl elmi nəşri üçün zəmin yaratmış və onun zəruriliyi məsələsini gündəmə gətirmişdi. Bu dövrdə, bununla belə demək olmaz ki, yazıçının əsərlərinin üçcildlik elmi nəşrini həyata keçirmək üçün bütün imkanlar mövcud idi. Dövlətin yubileyə bağlı 1965-ci il fevral tarixli qərarından sonra yazıçının irsinin tədqiqi və nəşri sahəsində planlı, ardıcıl, əhatəli və uğurlu iş aparılmağa, böyük ədibin həyat və yaradıcılığından bəhs edən məqalə və xatirələrdən ibarət ayrı-ayrı toplular hazırlanmağa, respublikanın bütün mətbuat səhifələrində ədəbi və elmi ictimaiyyətə onun naməlum imzalı gizli əsərləri, həyatı, tərcümeyi-halı ilə bağlı üzə çıxarılan sənədlər təqdim edilməyə başlanmışdı.

Bu nəşrin tərtibinin çətinliyi ondan ibarət idi ki, yazıçının həyat və yaradıcılığını tam əks etdirən «Bibliografiya» və «Salnaməsi» hələ hazır deyildi. Yəni üçcildlik nəşrin tərtibi prosesində sonralar çap olunacaq həmin əsərlərə köməkçi mənbə kimi istinad etmək mümkün deyildi. Nəhayət, mollanəsrəddinçi ədiblərin də şəxsi fondları dövlət saxlancına verilməmişdi. Bu dövrdə işə yararlı olan təkcə C.Məmmədquluzadənin həmməsləki Ö.F.Nəmanzadənin AMEA Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilmiş şəxsi arxivi idi. «Molla Nəsrəddin»lə bağlı mətbuat səhifələrində dərc olunmuş müxtəlif müəlliflərin məqalələri üzərində Ö.Faiqin etdiyi düzəlişlər, əlyazma halında olan xatirəti içərisində ayrı-ayrı felyetonların yazılma səbəbi, gizli imzaları, əsərlərinin çox kiçik siyahı-

ları, onların mənbəyinin göstərilməsi, xüsusilə C.Məmmədquluzadə ilə müştərək istifadə etdiyi gizli imzalı yazıların müəyyən edilməsinə aydınlıq gətirən mənbə kimi qiymətli idi. Bu nəşrin tərtibində C.Məmmədquluzadənin şəxsi arxivindəki avtoqrafları və əlyazmaları, əsərlərinin müəllif nəşrləri, mətbuatda açıq imza ilə dərc olunan məlum əsərlərinin mətni xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı.

Təbii ki, üçcildlik bu sadalananlara və o vaxta qədər mövcud olan elmi axtarışlardan əldə edilən qənaətlərə tənqidi və məntiqi yanaşma meyarı ilə meydana çıxmışdır. Tərtibçilər bu nəşrin elmiliyini və mötəbərliyini təmin etmək üçün əsasən ədibin avtoqraflarına əsaslanmış vacib hesab etmişlər. Bunun çətinliyi isə ondadır ki, mövcud bir neçə əlyazma içərisində C.Məmmədquluzadəyə aid olan avtoqrafları seçmək, bu avtoqrafları lazımınca öyrənmək, onların tarixini və mükəmməlliyini müəyyən etmək, hansı birinin yazıçı iradəsinə daha yaxın olduğunu ayırmaq lazım gəlirdi. Yazılan hər bir əsər, təbii ki, müəyyən yaradıcılıq mərhələlərindən keçir, bəzi hallarda bu əsər çapa hazırlanma dövrünə kimi müəllifin özü tərəfindən dəfələrlə təshih olunur, cilalanır, hətta bəzən müəllif özü-özünün iradəsinə uyğun olmayan əlavə və ixtisarlara da edir. Bu prosesdə zamanın özünəməxsus siyasi, ictimai və ədəbi səciyyəli amilləri də öz «sığal» və «düzəliş»lərini edir.

Digər tərəfdən, C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının çox böyük hissəsinin – publisistikasının «Molla Nəsrəddin» jurnalı və digər mətbuat orqanlarında əsasən gizli imza ilə dərc olunması və onların üzərində yazıçının müəlliflik hüququnun bərpa edilməsi işinin bu gün də tam başa çatmaması tərtibçi zəhmətinin hədsizliyindən xəbər verir. «Molla Nəsrəddin» və başqa mətbuat orqanlarındakı felyetonlarını ədib «Molla Nəsrəddin» imzasından əlavə, «Lağlağı», «Dəli» kimi bir sıra digər gizli imzalarla çap etdirmişdir. Həmin imzalardan ayrı-ayrı vaxtlarda o biri molla-nəsrəddinçilərin də istifadə etdiyi məlumdur» (2, s. LXXIV).

Üçcildlik «Əsərləri»n (tərtib edənlər, qeydlərin və şərhlərin müəllifləri Ə.Mirəhmədov, T.Həsənzadə; redaktoru M.İbrahimov) I cildində (1966) ədibin dram və nəsr əsərləri özünə yer almışdır. Bu cildə M.İbrahimovun ədibin yaradıcılığının geniş təhlilindən ibarət «Cəlil Məmmədquluzadə» sərlövhəli ön sözü, Ə.Mirəhmədovun «Cəlil Məmmədquluzadə irsinin nəşri məsələləri haqqında» adlı 20 səhifəlik yığcam və çox tutumlu bir tekstoloji müqəddiməsi vardır.

Müqəddimə təkcə ədibin əsərlərinin əvvəlki nəşrləri ilə bağlı tekstoloji təhlili kimi deyil, həm də üçcildliyin tərtib prinsipləri haqqında oxucuya verilən məlumatın elmiliyi baxımından çox qiymətlidir. Ədibin üçcildlik «Əsərləri» öz elmiliyi, həcmi, tərtibi, elmi-məlumatlandırma aparatının (ön söz, izah, nüsxə fərqləri və s.) zənginliyi və səviyyəsi ilə nəinki özündən əvvəlki, hətta günümüzəqədərki nəşrlərin ən mükəmməlidir.

C.Məmmədquluzadənin «Əsərləri»nin I cildinə ədibin 9 pyesi və 40 nəsr əsəri daxil edilmişdir. Bu cildə əvvəlki nəşrlərdən janr bölgüsü baxımından bəzi dəyişikliklər var. Əvvəlki nəşrlərdə «Nəsr» bölməsində olan «Eydi-rəməzan», «Hünərli qadınlar», «Qəza müxbiri» əsərləri, həmçinin L.N.Tolstoyun «Zəhmət, ölüm və naxoşluq», Xanzadənin «Arvad» hekayəsinin tərcümələri, ədibin özünün yazdığı «Xatiratım» və «Tərcümeyi-halım» əsərlərinin bu nəşrin I cildinin həmin bölməsindən kənar edilib növbəti cildlərin müvafiq bölmələrində özünə yer almasıdır.

Bu nəşrin məziyyətlərindən biri tərtibçilərin Mirzə Cəlilin ədəbi və publisistik irsinin üslubi xüsusiyyətlərinə son dərəcə böyük ehtiram və ehtiyatla yanaşmaları, yersiz «müasirləşdirmə» və redaktələrə yol verməmələridir.

Üçcildliyin sambal və elmiliyini artıran, onu əvvəlki nəşrlərdən əsaslı surətdə fərqləndirən cildlərə verilən «Qeydlər və şərhlər» bölməsidir. Kitabın bu bölməsinə əsasən nüsxə fərqləri, mətndə təsadüf olunan tarixi şəxsiyyət, bəzi əsərlərin avtoqraflarının təsviri və variantları haqqında məlumatların olması müsbət cəhət kimi qeyd edilməlidir. Təkcə I cildə verilən «Qeyd və şərhlər»in ümumi həcmi 78 səhifədir.

İş prosesində ««Ölülər», «Anamın kitabı», «Kamança», «Dəli yığıncağı» və «Danabaş kəndinin məktəbi» pyeslərinin mətnində ayrı-ayrı nəşrlərdə müxtəlif dəyişikliklər edildiyini, məsələn, «Ölülər» və «Dəli yığıncağı»nın avtoqrafları ilə mətbu mətnləri arasında ciddi ideya-məzmun, üslub, dil fərqi olduğunu nəzərə alaraq, bu əsərlərin üzərində xüsusi dayanmaq lazım (1, I c., 602) gəldiyini nəzərə alan tərtibçilər məsələnin həllinə ciddiyyətlə yanaşmış, mümkün vasitələrdən dəyərincə istifadə etmişlər. Təkcə «Ölülər» əsərinə 796 sayda nüsxə fərqi verilmişdir (12 iyun 1909-cu il tarixli Tiflisdə yazılan avtoqraflardan biri – fond 6, s.v. 4 əsas mətn kimi götürülmüşdür). Bu nüsxə fərqləri, bir tərəfdən, avtoqraflar əsasında, digər tərəfdən isə, ədibin «Əsərləri» (1936, I c.), «Seçilmiş əsərləri» (1954, II c.), «Ölülər» (1925) kitabı əsasında müəyyən edilmişdir.

12 iyun 1909-cu il tarixli Tiflis nüsxələri olan hər iki avtoqrafın pozulmuş, oxunaqsız hissələri bir-birilə müqayisə üsulu ilə bərpa edilmişdir. Vaxtilə «Ölülər» əsərinin 1925-ci il nəşrinin mətninə «əl gəzdirmiş», müəllif özü avtoqrafları üzərində bəzi düzəlişlər aparmış, müxtəlif məqamlarda bəzi ixtisarlar etmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, bu düzəlişlər, yaxud bərpa işi əsas nüsxə kimi götürülən «Ölülər» əsərinin Qafqaz Mətbuat Komitəsinə səhnə tamaşası üçün razılıq almaq məqsədilə göndərilən avtoqrafı üzərində edilmişdir. Amma əsər müəllifin sağlığında – 1925-ci ildə nəşr olunanda da bu hissə bərpa edilməmişdir.

Bu nəşrdə bərpa edilmiş həmin hissələr mətnə bucaq mötərizə (< >) içərisində daxil edilmişdir. Tərtibçilər tərəfindən «Danabaş kəndinin məktəbi» pyesi, «Poçt qutusu» və digər əsərlərinin mətni üzərində edilən təshihlər də belə mötərizələr içərisində mətnə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda müəllifin özünün yol verdiyi qüsurlar – orfoqrafik, söz, durğu işarəsi, yaxud heca düşümü mətnə tərtibçilər tərəfindən kvadrat mötərizə [ ] ilə bərpa olunmuşdur. Dialoqlar defis vasitəsilə ayrılmış, abzaslar müəyyən edilmişdir. Ümumiyyətlə, mətndəki bu tekstoloji işarələr tərtibçilərin avtoqraflar üzərində gördükləri ciddi işin göstəricisi kimi dəyərlidir.

Bu nəşrdə diqqəti çəkən bərpa işlərindən biri, xüsusilə «Dəli yığıncağı» pyesinin istər avtoqraf və əlyazma surətlərində, istərsə də mətbu mətnlərində satirik tiplərin bir çoxunun adı gah ləqəbli (Pırpız Sona, Dəli Molla Abbas, Cinni Mustafa və s.), gah da ləqəbsiz» verilməsinin vahid prinsiplə əvəz edilməsidir. Yəni «təkcə əsl ad verilən yerlərdə unifikasiya məqsədilə ləqəblər də mətnə daxil edilir» (1, I c., 603).

Kitabda zəngin «Qeyd və şərhlər»dən əlavə, həm də səhifə sonluqlarında qeyd və lüğət verilmişdir. Bu qeyd və lüğətlərdə arxaizm və dialektizmlərin ədəbi dil variantı oxuculara təqdim olunur, ərəb və fars

sözlərinin mənası verilir.

Tərtibçilər prinsiplərinə sadıq qalaraq, kitaba daxil edilən hekayələrin də bir çoxunun mətnini avtoqraflar əsasında çapa hazırlamış və onları mətbu mətnlərlə müqayisə etməyi vacib bilmişlər. «Poçt qutusu», «Xanın təsbehi» və digər hekayələrin mətninə nəzər saldıqda bunu asanlıqla sezmək mümkündür. Bununla kifayətlənməyən tərtibçilər tərəfindən «Yığıncaq», «Xanın təsbehi», «Yan tütəyi», «Sarı» kimi hekayələrin avtoqraf və mətbu mətnləri arasında müqayisə yolu ilə seçim edilmiş, əsas götürülən variantı cildin əsas mətn korpusunda, digər variantı isə «Qeydlər və şərhlər» bölməsində bütövlükdə oxucuya təqdim edilmiş və bu belə əsaslandırılmışdır: «Avtoqrafdakı mətnlə «Revolusiya və kultura» jurnalında nəşr olunmuş mətn arasında əsaslı fərq olduğundan jurnaldakı mətn aşağıda eyni ilə verilir» (1, I c., 645).

Bütün bu üstünlüklərilə yubiley nəşrinin I cildini də qüsursuz hesab etmək olmaz və buna münasibət mətbuatda özünə yer almışdır: «Üçcildlikdə bir sıra əsərlər, o cümlədən, «Ölülər», «Danabaş kəndinin məktəbi», «Dəli yığıncağı» əsərləri haqqındakı şərhlər olduqca maraqlı, məzmunlu və yenidir. Bunlar oxucunu qane edir və razı salır. Bəzi hekayələrə və felyetonlara (sonrakı cildlərdə – A.Ə.) aid olan qeydlər də mükəmməl və dəqiqdir. Təəssüf ki, belə bir dəqiqlik, genişlik «Anamın kitabı», «Xatiratım» haqqındakı qeydlərdə yoxdur. Oxucu bu əsərlərin, habelə bəzi felyetonların nəşri məsələləri, nüsxə fərqləri haqqında ətraflı məlumat görmədiyi üçün məyus olur» (3).

«Xatiratım» memuarına verilən nüsxə fərqlərindən aydın olur ki, müqayisəyə üç variant cəlb olunmuşdur. Bu variantların mənbələri isə tərtibçilər tərəfindən qeyd edilməmişdir. Nəzərə alınsa ki, əsərin yazıçının arxivində yalnız bir avtoqrafı var və bu əsas mətn olaraq «A» kimi qəbul edilmişdir, onda müqayisə edilən «B» və «E» variantlarının mətni o vaxta qədərki mövcud nəşrlərdə olduğu müəyyən edilir. Eyni iradə yazıçının arxivində iki avtoqrafı olan «Tərcümeyi-halım» əsərinə verilən nüsxə fərqləri haqqında da demək olar.

Üçcildliyin dram və nəsr əsərləri toplanan I cildindən fərqli olaraq, II (1967) və III (1967) cildlərinin tərtibi daha mürəkkəbdir. Çünki bu cildlərə C.Məmmədquluzadənin «Molla Nəsrəddin»dən savayı, həm də müxtəlif mətbuat səhifələrindən toplanan əsasən gizli imzalı felyeton və məqalələri daxil edilmişdir. II cildə C.Məmmədquluzadənin sovet dövrünəqədərki (1906-1921) felyetonları toplanmışdır. II cildə daxil olunan 271 felyetondan 19-u oxuculara ilk dəfə təqdim edilir.

Bundan əlavə, əslində Zeynalabdin Marağalının «İbrahim bəyin səyahətnaməsi»nin kiçik bir parçasının tərcüməsi olub, bütün nəşrlərdə yazıçının öz əsərləri sırasında yer alan «Ağalar» («Molla Nəsrəddin», 1906, №17) yubiley nəşrindən kənar edilmiş, çox təəssüf ki, haqqında oxucuya «İzahlar və qeydlər» bölməsində tekstoloji məlumat verilməmişdir.

Y.İ.Proxorov klassiklərin nəşrinə «Dubia» bölməsinin daxil edilməsinin vacibliyindən bəhs edərək yazır ki, «əgər «Dubia» yazıçıya şərti olaraq aid edilən əsərdirsə, oxucu onu oxuyarkən bu əsərin kim tərəfindən, nə vaxt və hansı dəlillərə əsaslanaraq müəllifə aid edildiyini bilmək istəyir və bilməlidir də. Əgər əsər müəyyən zaman ötümündən sonra nəşrin əsas mətn korpusuna daxil edilibsə, yaxud əksinə, nəşrdən tamamilə kənar edilibsə, oxucu onun da nə vaxt, kim tərəfindən, hansı

dəlillər əsasında edildiyi haqda məlumatlandırılmalıdır» (4, 209).

«Əsərləri»n III cildini yazıçının 1922-30-cu illərdə qələmə aldığı felyetonları, müxtəlif xarakterli publisistik məqalələri və məktubları təşkil edir. Bunların böyük bir hissəsi C.Məmmədquluzadənin külliyyatına ilk dəfə daxil edilmişdir. Bu əsərlər «Molla Nəsrəddin» jurnalından əlavə, müxtəlif mətbuat səhifələrindən toplanmışdır. Ədibin «Türkiyə məşrutəsinin keçmişindən» adlı məqaləsi, «Arvad məsələsi» məruzəsinin mətni və bir çox məktubları məhz bu kitabda ilk dəfə nəşr edilmişdir. Kitaba ilk dəfə olaraq, «Cırcırma» və «Cızvızçı» imzalı əsərləri də daxil edilmişdir. Nəşrin tərtibində yubiley ərəfəsində yazıçının həyatı, yaradıcılığı, konkret imza və naməlum əsərləri ilə bağlı mətbuat səhifələrindəki məqalə və xatirələrdən də istifadə olunmuşdur. Tərtibçilər müəllifliyi C.Məmmədquluzadənin olması şübhə doğurmayan bu əsərlərin bir qismini külliyyata daxil etmiş, digər qismini isə «onların ətrafında əlavə tədqiqat aparmaq lazımdır» tərəddüdü altında nəşrdən kənar saxlamış və gələcək tədqiqatçıların öhdəsinə vermişlər.

C.Məmmədquluzadənin «Dram və nəsr əsərləri» (1958) kitabında «Nəsr əsərləri», bu nəşrdə isə «Felyetonlar» sırasında gedən «Eydi-rəməzan» da əlavə olmaqla III cildə felyetonların sayı 234 olmuşdur. (Ümumilikdə: 271 (II c.)+234 (III c.)=505 felyeton). Bundan əlavə, cildə C.Məmmədquluzadənin 40 (21-i ilk dəfə) məqaləsi, 109 məktubu, yazıçının «Tərcümeyi-halım» və «Xatiratım» əsərləri toplanmışdır. III cildə yazıçının «Xatiratım» əsəri ilk dəfə olaraq bütövlükdə daxil olmuş, əvvəlki nəşrlərdə dövrün tələblərinə müvafiq Ö.F.Nəmanzadə, Ə.Hüseynzadə ilə bağlı ixtisar olunmuş bir sıra parçalar avtoqraf əsasında bu nəşrdə bərpə edilmişdir. Əsərlə bağlı 174 nüsxə fərqi verilmişdir. Bu isə yazıçının irsinin tədqiqi və nəşri sahəsində «Felyetonlar, məqalələr, xatirələr, məktublar»dan fərqli olaraq uğurlu bir addım deməkdir.

Bundan əlavə, C.Məmmədquluzadənin indiyə qədərki nəşrlərində «Nəsr əsərləri» sırasına hekayə kimi daxil olunmuş «Qiyamət», «Qəza müxbiri», «Hünərli qadınlar» bu nəşrdə «Felyetonlar» bölməsində verilmişdir.

II və III cildlərə daxil edilən felyeton və məqalələrin sonunda onların dərc olunduğu mənbə, tarix və gizli imzaları qeyd olunmuşdur. «İzahlar və qeydlər» bölməsində müştərək gizli imzalardan istifadə edən digər müəlliflər haqqında məlumat verilmişdir. Bundan əlavə, ayrı-ayrı felyetonların yazılma səbəbləri, onların içərisində o dövr üçün müasir və tarixi şəxslər, hadisələr, nümunə kimi götürülmüş epigraflar, müxtəlif rəmlər, sətraltı mənalar, dini surə, ayə, hədislər, qəzet, jurnal, risalə, kitab adları haqqında oxucuları düşündürə biləcək bütün suallara «İzahlar və qeydlər»də aydınlıq gətirilmişdir.

C.Məmmədquluzadənin «Əsərləri»nin III cildinə daxil edilən bir sıra məktub və məqalələrin mətnini Ə.Mirəhmədov rus dilindən tərcümə etmişdir. Bəzi məktubların tarixi xatirələrdəki və məktubun məzmunundakı zaman bildirən işarələrlə təqribi müəyyən edilmiş və mətnə kvadrat mötərizələrdə verilmişdir.

Beləliklə, «Cəlil Məmmədquluzadə irsinin nəşri məsələləri haqqında» adlı ön sözdə Ə.Mirəhmədov üçcildlik yubiley nəşrini «xalqımızın bu qiymətli ədəbi sərvətinin əsl elmi, akademik nəşri yolunda atılmış bir addım» kimi qiymətləndirmişdir. Əslində isə C.Məmmədquluzadə irsinin

hələlik günümüzdə qədərki nəşrləri içərisində üçcildlik mükəmməl elmi nəşr hesab olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: Elm, 3 cildə, I c., Bakı: EA nəşri, 1966, 682 s.; II c., 1967, 751 s.; III c., 1967, 902 s.
2. Mirəhmədov Ə. Cəlil Məmmədquluzadə irsinin nəşri məsələləri haqqında / Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 3 cildə, I c., Bakı: EA nəşri, 1966, 682 s.
3. Zeynalov N. Mirzə Cəlilin yadigarları. «Kommunist» qəz., Bakı, 1967, 22 noyabr.
4. Прохоров Е. Проблема отдела «Dubia» в изданиях произведений писателей-классиков // Вопросы текстологии: Сб. ст., выпуск 2, М.: Изд. АН СССР, 1960, с.265-274.

ОБ ИЗДАННОМ ТРЁХТОМНИКЕ «СОЧИНЕНИЙ» ДЖАЛИЛА МАМЕДКУЛИЗАДЕ

А.М.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

Литературное наследие великого азербайджанского писателя, драматурга, публициста, создателя сатирического журнала «Молла Насреддин» Дж.Мамедкулизаде издавалось в разных аспектах как научным, так и массовым тиражом. Трёхтомник «Сочинений» (1966-1967) – это научное издание его литературного наследия. Впервые в статье определяются принципы его составления, наличие в нём множества научных сведений, положительные качества, отличающие его от предыдущих изданий.

ABOUT THE PUBLICATION OF THREE-VOLUME «WORKS» OF JALIL MAMMADGULUZADEH

A.M.ALIEVA

SUMMARY

The literary heritage of the great Azerbaijani writer, the playwright, the publicist, the founder of the satirical magazine "Mollah Nasreddin", J.Mammadguluzadeh was published in different aspects, both scientific and mass edition. The three-volume edition of "Works" (1966-1967) is a scientific edition of his literary heritage. For the first time, the article defines the principles of its drawing up, presence of a number of scientific data, the merits differing it from the previous editions.